

ПРАКСЕОЛОГІЧНА МОВНА КАРТИНА СВІТУ ПРО АГРАРІЇВ У ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЬОМУ АСПЕКТІ

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка

У статті досліджуються зміни в праксеологічній мовній картині світу (назви людей, що працюють в сільському господарстві) і з'ясовуються їх причини в контексті розвитку економіки і освіти.

Вступ

Криза українського села поглиблюється в умовах становлення постіндустріального суспільства, у якому, на думку його теоретиків У. Ростоу, Р. Арона, Д. Белла, З. Бжезінського, Дж. Гелбрейта, спостерігається зміна у сфері зайнятості – перевага числа зайнятих у сфері обслуговування (до якої вони відносять освіту, охорону здоров'я, торгівлю, науку, державну діяльність, службу побуту, індустрію розваг тощо) над числом працюючих у матеріальному виробництві [10, с.45]. Як наслідок, скорочується кількість зайнятих у промисловому виробництві та сільському господарстві. Так, наприклад, якщо в американському сільському господарстві у 60-х роках ХХ століття було зайнято близько 4%, то у наш час, за Е. Тоффлером, лише 2% всієї робочої сили країни. Аналогічна тенденція має місце й у промисловості, де інтенсивно впроваджуються "безлюдні" технології [10, с. 65]. Оскільки сільське господарство в усіх країнах світу значною мірою ґрунтується на фізичній праці, воно переживає складний період розвитку, що вимагає різнобічного осмислення. Метою статті є вивчення мовної картини світі, зокрема назв аграріїв, у контексті сучасних змін у в економічній та освітній сфері.

Актуальність такого дослідження зумовлена тим, що громадянами України крах села усвідомлюється як загроза українському етносу [див. про це: 6, с. 207-210]. Йдеться передусім про таку безумовну цінність, як мова, позаяк «село зберігає українські традиції», місто ж завжди було поліетнічним, а тому на фоні проявів депопуляції українців скорочення сільського населення сприймається як небезпека втрати українства [5, с. 154-158]. Таким чином, в умовах глобалізації та сучасного розвитку знань і технологій, національне виховання потребує філософсько-світоглядного осмислення мовно-культурної спадщини, культурно-мистецького насичення системи національної виховної системи; розробки концептуальних засад трудового виховання особистості, у тому числі на селі, та спрямування їх у русло чіткої орієнтації на національні традиції (з врахуванням європейського досвіду розвитку фундаментальних демократичних цінностей громадянського суспільства). Адже без збереження національної мови, утвердження власної національної ідентичності неможливе. В процесі виховання особистість не лише засвоює національну мову, культуру власного народу, вона набуває світоглядні переконання, на основі яких стає носієм і творцем мови і культури. Саме через національну культуру і мову людина репрезентує себе світові [див. про це: 11, с. 302-306]. Збереження мови актуальне ще й тому, що у наш час посилюється

втягування України в загальносвітовий глобалізаційний процес і спостерігається тенденція до взаємозближення культур.

Основна частина

Глобалізація, як відомо, провокує конфлікт між апологетами глобального світу і прихильниками зміцнення національних держав, що означає конфлікт між космополітизмом та самобутньою ідентичністю, сприяє змішуванню культур і народів, втраті зв'язків із традиціями свого етносу. З одного боку, глобалізація – це економічна та політична взаємодія країн, кожна з яких прагне реалізувати на міжнародній арені свій національно-державний інтерес, а з іншого, – це колективна свідомість людства, яка підійшла до розуміння необхідності зміцнювати систему конструктивних взаємовідносин у планетарному масштабі. У зв'язку з цим важливими цінностями мають стати свобода, толерантність і взаємна повага. Саме це дасть змогу зберегти різноманітність і багатогранність культур, зупинити уніфікацію масової культури. До того ж в умовах поширення новітніх електронних засобів масової комунікації та посилення процесу вестернізації, стандартизації масової культури зменшується інтерес молоді до національного мистецтва, української культурної спадщини. Доволі часто мешканець сучасного українського мегаполісу не є носієм національної мови та культури. Нова культура, слушно відзначає В.М. Шvirка, стає еkleктичною, космополітичною, релятивістською за своїми виявами. Гострота соціально-економічних, екологічних, політичних проблем, нестабільність у суспільстві, відсутність чіткої суспільної ідеї, збільшення фатичних форм комунікацій (фатичний від лат. *fatuus* – безглуздий, беззмістовний), тобто спілкування на рівні "передачі інформації", підміна дружби "проведенням часу", сімейних традицій – стосунками без зобов'язань, інтенсифікація високого споживацького рівня, що не може бути забезпеченим) не сприяють зацікавленню молодого покоління українським мистецтвом. Тому дуже "...важливо швидше утвердити систему патріотичних цінностей – патріотизму саме до України. Не до абстрактної вітчизни, а до України" [11, с. 304].

Втрата мовної самобутності полягає не лише у зникненні певних мовних одиниць, а й особливому погляді на світ, переконаннях, властивих для українства. Сьогодні картину світу визначають як відображення кожною природною мовою певного способу концептуалізації світу. Властивий певній мові спосіб концептуалізації дійсності частково універсальний, частково національно-специфічний, так що носії різних мов бачать світ по-різному, через призму своїх мов. І дійсно, на основі мовних

особливостей ми можемо судити про етнокультурні. Наприклад, певний візерунок на тканині українець назве «візерунком в ялиночку», англomовний же скаже *a herring bone*, що означає «скелет оселедця». На такому прикладі репрезентована у мові світоглядна різниця двох народів: Наша країна асоціюється з лісами, стихія Великобританії – з водою та рибами, позаяк це – острівна держава, яка володіла колись найпотужнішим флотом. Ця любов до моря виявляється не лише в лексиці, а й граматиці: назви морів, річок, океанів і кораблів вживаються з певним артиклем *the*. Людина не може жити й розвиватися, не створивши – обов'язково за допомогою мовної системи – образ навколишнього її світу. Слово *образ* тут вжите для того, аби підкреслити, що людина має справу не з копією світу, який існує поза свідомістю і незалежно від неї, а з інтерпретацією дійсності. Картина світу, як слушно зауважує Т. Біленко, – "це продукт тривалого процесу нагромадження соціального досвіду щодо пізнання реального довкілля та констатації уявних феноменів" [3, с. 228]. Мова відбиває відношення людини до об'єктивної дійсності, перетворює зовнішній світ у власність духу. Цю ідею розвивали такі вчені, як Л. Вітгенштейн, Л. Вайсгербер, Й. Тріп, П. Хартман, Е. Касіреп. Вони вважали, що поняття – це не відображення об'єктивної дійсності, а продукт символічного пізнання, тобто пізнання, обумовленого словесними знаками, символами. Мова визначає мислення, перетворює оточуючий світ в ідеї, „називає“ їх. При цьому деякі з дослідників стверджують, що мова обмежує пізнавальні можливості свідомості: „Кордони моєї свідомості окреслені моєю мовою“ (Вітгенштейн) [3, с. 26]. Якщо це так, то чи можливий пізнавальний поступ за умови існування таких кордонів?

Дійсно, мовна картина світу впливає на пізнання дійсності. У мовах північних народів є десятки слів для розрізнення різних видів снігу і льоду, у мовах мешканців гір – багато слів, що відображають деталі рельєфу, в українській мові – чимало назв лісів (*бір, хащі, гай, перелісок, діброва, сосняк, гуцульські бутин* „лісова ділянка, призначена на зруб“ та *вагаш* „те саме“, бойківське *сигла* „густий ліс“ та ін.). Як зауважував Леонтьєв, „мова є системою орієнтирів, необхідних для діяльності в цьому речовому і соціальному, одним словом – предметному, світі“. Досвід минулих поколінь, відбитий у мові, впливає на сприйняття світу учасниками, моделює світ. Ми – представники лісної країни – називаємо міцну людину *дубом*, високу – *тополею*, підробку – *липою* та ін. Для представників українського етносу властиве сприйняття світу з позицій вітчизняного природного і соціального середовища, у тому числі селянського, про що свідчать численні прислів'я і приказки (*чорна земля золоте жито родить; пустий колос догори носа дере, не твоїм носом клювати просо; не хвали кашу, коли проса не посівав; як пташка живе, не сіє, не жне; посієш густо, не буде пусто, орати – не в дуду грати, старий кінь борозни не зіпсує*). „Щоб мова могла слугувати засобом спілкування, вона повинна передбачати єдине розуміння

реальності. І навпаки, єдність розуміння реальності і єдність та узгодженість дій у ній мають своєю передумовою можливість адекватного спілкування“ [7, с.272]. З теоретичної точки зору, інваріантних образів світу може бути скільки завгодно – все залежить від соціальної структури суспільства, культурних та мовних розбіжностей в ньому. Останнім часом виникло навіть поняття „професійного образу світу“, формування якого є одним з освітніх завдань. Саме тому, що український народ сприймає свою ідентичність, передусім, як селянсько-хліборобську, проблеми села, а особливо загроза його повного занепаду, сприймається українством особливо болюче.

Існує відмінність у сприйнятті селян різними культурами. До мешканців сільської місцевості ми ставимось лояльніше, ніж англomовний світ. Не варто забувати, що робітничо-селянське походження мало більшість радянських громадян. У англійській же мові достатньо багато принизливих назв представників сільського господарства: *apple-knockers, clod-hoppers, corn-tassels, country-bumpkin, hay-seed, rednecks, shit-kicker* (дослівно *яблучні придири; бункери дурнів, стрибучі груденята, зернові китички, селяк країни, сінне сім'я, неотесані люди, скандаліст лайна*) [8, с. 360]. Оскільки раніше ми вели колективне господарство, і культура у нас спрямована на колективізм, на відміну від індивідуалістичних американських традицій, то й до людини, як до представника соціуму незалежно від професії, ми ставимось толерантніше. Якщо до селян як професіоналів українці ставляться толерантно, то вихідців з села називають принизливими словами (*бичка* „дівчина з села, не дуже гарна дівчина“, *сільпо* „сільські люди“, *сільпо* „сільський хлопець“, „недалека людина“, *село* „не дуже розумна людина“, „нерозвинена розумово людина“, „немодна, погано вдягнена людина“, *селяк* „т. с.“, *рогуль* „т. с.“). Причин такого ставлення до селян чимало. Відзначимо деякі: демографічну, освітню, відсутність вертикальної соціальної мобільності, Ці причини одночасно є важливим проблемами села, пов'язаними між собою.

Наслідком депопуляції українського села є неперспективність освіти у цій місцевості. Зменшення кількості загальноосвітніх закладів та учнів у них вказує на зниження частки дітей у населенні України. Кількість населення дедалі скорочується, воно старішає, тому кожного року все менше дітей ідуть до школи. Так, на кінець 2003 р. чисельність дітей дошкільного віку зменшилась порівняно з 1993 р. майже удвічі. У школах сільської місцевості та депресивних територій відбувається різке зниження кількості зарахованих на навчання учнів. Оскільки освіта є відкритою структурою, поліпшення ситуації на селі можливе за умови агро-економічних реформ. Позитивно вплинуть на цю ситуацію внутрішньосистемні зміни, сутність яких полягає у тому, що інфраструктура освіти має бути раціоналізована та реорганізована відповідно до демографічної ситуації [див. про це: 4, с. 111].

Проблеми української освіти, внаслідок нелінійності її розвитку і відкритості щодо інших соціальних систем, не можуть розв'язуватися поза

питаннями економічного характеру. За результатами дослідження О.Рошко, особи, працюючі у сфері „людина – людина“, які проживають у міській місцевості, більш задоволені досягненнями у роботі та роботою загалом, ніж працівники сфери „людина – людина“, що мешкають у сільській місцевості. Досліджувані, що живуть у селі та зайняті у сфері „людина – техніка“, надають перевагу роботі, що виконується, високому заробітку, тоді як жителі міста у цій же трудовій сфері демонструють більший інтерес до роботи, більш задоволені взаємовідносинами з керівництвом, рівнем домагань у професійній діяльності та роботою у цілому. У сільській місцевості моральний спосіб життя визначає загальну задоволеність роботою. Щасливий спосіб життя для селянина визначається спрямованістю на життєзабезпечення, а у міській місцевості задоволеністю досягненнями у роботі. Загалом, майже всі молоді люди – представники міста і села висловлювали незадоволення власним способом життя через несприятливі соціально економічні умови, бездіяльність влади, відсутність реформ, безробіття, низький прожитковий мінімум, відсутність життєвої перспективи тощо [9, с. 256].

Неперспективність села пов'язана з ускладненістю процесу професійного зростання на селі. Для селян властивий менший ступінь вертикальної мобільності. Соціальну мобільність можна визначити як перехід індивіда або соціального об'єкта (цінності) з однієї соціальної позиції на іншу. Основними типами соціальної мобільності є горизонтальна і вертикальна. Горизонтальна – це перехід індивіда або соціального об'єкта з однієї соціальної групи в іншу, розташовану на одному і тому ж рівні. Наприклад, зміна робітником місця роботи при збереженні професії тощо. Вертикальна – це переміщення індивіда або соціального об'єкта з одного соціального рівня на інший. Наприклад: захист вченим дисертації, обрання політика на посаду та ін. Рух вгору по соціальній піраміді можна назвати висхідною соціальною мобільністю (соціальний підйом), рух вниз – спадаючою мобільністю (соціальним зниженням, падінням). Вертикальна мобільність на селі обмежена, що зумовлює прагнення активних селян стати городянами і покращити своє соціальне становище у місті, підвищити у нових умовах соціальний статус, зайняти соціальну позицію, яка відповідає особистим заслугам і талантам. Оскільки вертикальна мобільність може виступати у двох іпостасях: індивідуального проникнення та колективного підйому або зниження соціальної групи в системі відносин з іншими групами, то слід визнати: для українського села властиве останнє з явищ – зниження соціального становища верстви населення за місцем проживання.

Проблема працевлаштування на селі у наш час тісно пов'язана зі статусною, демографічною та освітньою, що загалом ускладнює можливість соціальної циркуляції. Традиційно функції засобів цієї циркуляції в суспільстві виконують соціальні інститути – армія, церква, школа (освіта), політичні,

економічні і професійні організації. Серед професійних організацій в плані вертикальної циркуляції виділяються наукові, літературні, творчі союзи та інститути. В сучасній Україні значна частина молоді вважає не ці засоби, а передусім особисте збагачення важливим фактором вертикальної циркуляції та передумовою здійснення мрій. На другому місці – освіта. Розвиток освіти в Україні XXI ст. бачиться як внутрішньо суперечливий, особливо на селі. З одного боку, спостерігається тенденція до впровадження сучасних освітніх технологій на базі комп'ютерної техніки, що веде до подальшої індивідуалізації навчання. З другого боку, визріває проблема ліквідації неграмотності або малограмотності серед сільської молоді. Відомо, що індивідуалізація є не тільки однією з форм суспільного розвитку, а й його критерієм. Суспільство, яке характеризується вищим рівнем індивідуалізації своїх членів, знаходиться на більш високому щаблі розвитку. Адже у суспільстві з високим рівнем індивідуалізації повніше розкриваються якості людини. Проблема ж ліквідації неграмотності або малограмотності віддаляє Україну від країн з високим розвитком суспільного життя.

Економічний спад в Україні призвів до скорочення фінансування освіти. Внаслідок цього ряд сільських населених пунктів залишилися без шкіл. Львівська область займає друге місце в Україні щодо кількості неперспективних сіл, у яких переважно закриваються школи. Проблема неграмотності або малограмотності серед сільської молоді впливає на долю сільської молоді. Вінницький облвійськомат у 1998 р., наприклад, був вимушений був надати відстрочку 60 призовникам через їх неграмотність або малограмотність. Дехто з цих призовників не вмів навіть читати, інші закінчили лише 6-7 класів середньої школи. Через те, що система вечірніх і заочних шкіл в області згорнена, то цим неграмотним немає де продовжити навчання [5, с. 156-157]. Між тим, якщо освіта набула статусу важливого засобу соціальної мобільності та виступає як канал масових соціальних переміщень із одних соціальних ланок до інших, то отримати її повинен мати можливість кожний громадянин демократичної країни.

Ефективним засобом реформування освіти на селі є створення інформативного освітнього простору із забезпеченням доступності для кожного учня мережі Інтернет. Про певні кроки на цьому шляху свідчать заходи, що здійснюються у рамках виконання Національної доктрини розвитку освіти, Державної національної програми “Вчитель”, Програми інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільських шкіл, зокрема експеримент за програмою “INTEL Навчання для майбутнього” щодо навчання вчителів, використанню інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі (Наказ МОН України від 22 вересня 2004, № 749). Проте створення в Україні інформаційного простору світового рівня, дешевого та доступного Інтернет для будь-якої місцевості й для кожного є поки що стратегічними завданнями [4, с. 112].

Висновки

Поліпшення освітнього рівня учнівської молоді сприятимуть їхньої соціальної мобільності у майбутньому. Проте слід брати до уваги: поліпшення освітнього рівня може сприяти світовій мобільності молодих фахівців, що, з одного боку, є, безумовно, позитивним, бо розширює можливості як для самих фахівців, так і для держави. Інтеграція європейської освітньої системи, через положення Болонської декларації, наголошує на збільшенні каналів та можливостей соціальної і професійної мобільності, особливо для учнівської молоді та молодих фахівців у будь-яких місцевостях. Але, з іншого боку, багато дослідників сьогодні припускають, що такі процеси призведуть до негативних наслідків у менш економічно розвинених країнах, зокрема в Україні з її проблемами вертикальної мобільності. "Одна справа стати конкурентоспроможними на ринку праці, а інша – готувати в бідній країні фахівців для ситої Європи. Адже, за даними соціологів Київського міжнародного інституту соціології, і без цілеспрямованої орієнтації освіти на закордонного роботодавця серед молодих людей у віці 18-19 років лише кожний третій бажає залишитись в Україні, а серед осіб з вищою освітою – тільки кожний другий" [1]. Проблема "витоку розуму" – є найбільш очевидним негативним наслідком поширення освітньої та професійної мобільності.

Якщо держава й далі байдуже спостерігатиме за проблемами сільського господарства та освіти на селі, то ХХІ століття ознаменується процесом нищення культури народу з тисячолітніми сільськогосподарськими традиціями. Деформації у мовній картині світу симптоматичні: неперспективність села викликає численні негативно забарвлені назви для її мешканців. Повага для трудящої людини, незалежно від місця її

проживання, властива для українства. Втрата такої поваги свідчила б про зміни у менталітеті народу.

Список літератури

1. Бебело А. Євроінтеграція вищої школи: формат бажаного та формат можливого // "День". – № 41. – 06.03.2004.
2. Белянин В. П. Психолінгвістика. – М.: Флінта, 2004. – 226 с.
3. Біленко Т. І. Слово і мовна картина світу: діалектика раціонального та ірраціонального // Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання. Збірник наукових праць. Випуск 3. – Суми: ВВП Мрія ЛТД УАБС, 2004. – С. 228-233.
4. Бондаренко А. Аналіз державної молодіжної політики в галузі освіти // Молодіжна політика: Проблеми і перспективи. Зб. матеріалів VI Міжнарод. Науково-практ. Конф. 15-16 травня 2009 р. – Дрогобич, 2009. – С.110-113.
5. Кишакевич Ю. Освіта України ХХІ століття (інформаційний аспект) // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: Зб. наук. праць / Ред. кол.: І.А.Зязюн (голов. ред.), С. О. Черепанова (упоряд. і відп. ред.), Н. Г. Ничкало, В. Г. Скотний та ін. – Львів: Світ, 1999. – Вип. 4. – С. 154-158].
6. Ковальчук Аліна Роль естетичного виховання молоді в процесі формування її громадянської ідентичності: сучасні новації та барокові традиції // Молодіжна політика: Проблеми і перспективи. Зб. матеріалів IV Міжнарод. Науково-практ. Конф. 10-11 травня 2008 р.- Дрогобич, 2008.- С.207-210
7. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. – М.: Смысл, 1999. – 288 с.
8. Мосиевич Л. Дисфемизми и языковая картина мира // Наукові записки. – Випуск 81(3). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 4-х ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Вінниченка, 2009. – С. 358-362.
9. Рошко О. Сучасна молодь на ринку праці і соціально-психологічні проблеми задоволеності професійною діяльністю (емпіричні аспекти) // Молодіжна політика: Проблеми і перспективи. Зб. матеріалів IV Міжнарод. Науково-практ. конф. 10-11 травня 2007 р. – Дрогобич, 2007. – С.252-256.
10. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта. Світогляд, дії. – Львів: Українські технології. 2005. – 384 с.
11. Швырка В. Н. Формирование эстетических знаний студентов в условиях взаимодействия культур // Вісн. Луган. держ. ун –ту ім. Т. Шевченка: Пед. науки. – Луганськ, 2002. – №8 (52). – С. 302-306.

Н.И. Ашиток

ПРАКСИОЛОГИЧЕСКАЯ ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА ОБ АГРАРИЯХ В ФИЛОСОФСКО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ АСПЕКТЕ

В статье исследуются изменения в праксиологической языковой картине мира (названия людей, работающих в сельском хозяйстве) и выясняются их причины в контексте развития экономики и образования.

N. Ashitok

THE PRAXIOLOGICAL LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD ABOUT THE AGRICULTURAL WORKERS IN PHILOSOPHICAL-EDUCATIONAL ASPECT

In the article changes in praxiological linguistic picture (names of agricultural workers) are investigated and reasons for those changes are explained in the context of economy and education development.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2010.

УДК 298.9

І.В. Богдановський, канд. філос. наук, доц.

МАНІПУЛЯЦІЯ І КОНТРОЛЬ СВІДОМОСТІ ЯК ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА АДЕПТІВ НЕТРАДИЦІЙНИХ РЕЛІГІЙНИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті характеризуються такі механізми соціально-психологічного впливу на свідомість adeptів нетрадиційних релігійних об'єднань (НРО) як маніпуляція та культовий контроль свідомості.

Вступ

Діяльність нетрадиційних релігійних об'єднань (далі в тексті статті НРО) має яскраво виражений деструктивний характер і несе загрозу психічній сфері життєдіяльності особи. Проповідники нетрадиційних релігій спотворюють світогляд своїх

послідовників; секти і культи підривають духовне здоров'я української нації, позбавляють її традицій і цінностей внаслідок впровадження в масову свідомість чужої для нашого народу ідеології. Ключову роль при залученні новачків до НРО і подальшому їх утриманні в межах цих груп